

การศึกษาชุมชนและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในตำบลอิงอ
อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

A Study of the Community and the Application of Local Wisdom for Sustainable
Development in Ingong Sub-district Chaturaphak Phiman District Roi Et Province

แมน กันยารัตน์

Man Kanyarat

ปลัด องค์การบริหารส่วนตำบลอิงอ จังหวัดร้อยเอ็ด

Permanent Secretary Ingong Subdistrict Administrative Organization Roi Et Province

*Corresponding Author Email: ManKanyarat4567@hotmail.com

Received: 7 April 2025

Revised: 23 May 2025

Accepted: 24 May 2025

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อการศึกษาบริบทของชุมชนในตำบลอิงอ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด และ 2. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนตำบลอิงอ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการศึกษาแบบเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือ ประชาชนในชุมชนตำบลอิงอ จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 10 คน ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจงทั้งหมด แล้วนำข้อมูลที่รวบรวมได้จากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและจากแบบสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์แบบเชิงเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) บริบทของชุมชนในตำบลอิงอ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ประกอบด้วย 1.1) บริบทด้านภูมิศาสตร์ 1.2) บริบทด้านสังคมและวัฒนธรรม 1.3) บริบทด้านเศรษฐกิจ 1.4) บริบทด้านการศึกษาและสาธารณสุข 1.5) บริบทด้านสิ่งแวดล้อม และ 1.6) บริบทด้านแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน และ 2) แนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนตำบลอิงอ อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ประกอบด้วย 2.1) แนวทางการเกษตรปลอดภัยและพอเพียง 2.2) แนวทางด้านการงานหัตถกรรมและภูมิปัญญาการทอผ้า 2.3) แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี 2.4) แนวทางด้านแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และ 2.5) แนวทางด้านสมุนไพรและภูมิปัญญาสุขภาพพื้นบ้าน

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่น, เศรษฐกิจ, ชุมชน

Abstract

This research consists purposes were 1. to study the community context of Ingong Sub-district Chaturaphak Phiman District Roi Et Province and 2. to analyze the approaches for applying local wisdom in the communities of Ingong Sub-district Chaturaphak Phiman District Roi Et Province. This a qualitative research The research instrument was an interview form. The target group consisted of 10 residents from the communities in Ingong Subdistrict, Roi Et Province, selected through purposive sampling. The data collected from relevant documents

and interviews were analyzed using content analysis. Research Findings 1) The study of the community context in Ingong Sub-district Chaturaphak Phiman District Roi Et Province revealed that it consists of the following aspects 1.1) Geographical context 1.2) Socio-cultural context 1.3) Economic context 1.4) Educational and public health context 1.5) Environmental context 1.6) Local tourism context and 2) The guidelines for the application of local wisdom in the Ingong community were found to include 2.1) Guidelines on safe and sufficient agriculture 2.2) Guidelines on handicrafts and traditional weaving wisdom 2.3) Guidelines on cultural and traditional conservation 2.4) Guidelines on the development of local historical learning resources and 2.5) Guidelines on the use of herbal medicine and indigenous health knowledge.

Keywords: Local Wisdom, Economy, Community

บทนำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงชีวิตของชุมชนไทยในทุกภูมิภาค เป็นองค์ความรู้ที่พัฒนามาจากการสั่งสมประสบการณ์ การสังเกต และการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ (บุญทัน ดอกโรสง, 2542) องค์ความรู้นี้มีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การเกษตร การรักษาพยาบาล และการดำรงวิถีชีวิตอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญาท้องถิ่นในหลายพื้นที่เริ่มเผชิญกับภาวะเสื่อมถอย เนื่องจากกระแสของการพัฒนาแบบทุนนิยม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี รวมถึงค่านิยมของคนรุ่นใหม่ที่หันไปให้ความสำคัญกับความรู้แบบสมัยใหม่มากกว่าภูมิปัญญาดั้งเดิม (อุดม ทศนิยานนท์, 2543) ส่งผลให้ภูมิปัญญาหลายแขนงตกอยู่ในภาวะสูญหายหรือไม่สามารถสืบทอดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความสำคัญของปัญหาดังกล่าวจึงอยู่ที่การตระหนักว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นมิใช่เพียงวัฒนธรรมที่ควรถูกเก็บรักษาไว้ในเชิงพิพิธภัณฑ์เท่านั้น แต่ยังเป็น “ทุนทางปัญญา” ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น (วรภัทร โตธนะเกษม, 2546) การละเลยหรือปล่อยให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสูญหาย อาจส่งผลกระทบต่อความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชน และทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้น การอนุรักษ์และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงกลายเป็นภารกิจสำคัญของทั้งภาครัฐและภาคประชาสังคม โดยเฉพาะการบูรณาการเข้ากับระบบการศึกษา การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (ไพโรจน์ ภัทรนุชาพร, 2550) นอกจากนี้ยังควรสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาเพื่อให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของโลกได้อย่างสร้างสรรค์

ปัจจุบัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น สมุนไพรพื้นบ้าน ผ้าทอ อาหารพื้นเมือง และงานหัตถกรรม ซึ่งช่วยสร้างรายได้และกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานราก (ไพโรจน์ ภัทรนุชาพร, 2550) ผลิตภัณฑ์เหล่านี้เมื่อพัฒนาต่อยอดเชิงพาณิชย์ร่วมกับการตลาดสมัยใหม่ ก็สามารถแข่งขันได้ทั้งในและต่างประเทศ โดยไม่สูญเสียความเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่น นอกจากนี้ด้านเศรษฐกิจแล้ว ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังช่วยสร้างความเข้มแข็งทางสังคม ผ่านระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การถ่ายทอดองค์ความรู้ระหว่างรุ่น และการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างมีวัฒนธรรม (วรภัทร โตธนะเกษม, 2546) สิ่งเหล่านี้เป็นรากฐานของสังคมที่มีความสามัคคี มีวินัย และเคารพในความหลากหลายของกันและกัน ในยุคของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยี ภูมิปัญญาท้องถิ่นจำเป็นต้องได้รับการปรับตัวและพัฒนาให้สอดคล้องกับโลกปัจจุบัน โดยไม่สูญเสียรากเหง้าทาง

วัฒนธรรม (สมพร อิศวิลานนท์, 2555) การวิจัยและการมีส่วนร่วมของเยาวชนในการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นกุญแจสำคัญในการสืบทอดองค์ความรู้ให้คงอยู่และสามารถนำไปใช้ได้จริงในปัจจุบัน

การศึกษาชุมชน เป็นกระบวนการสำคัญที่ช่วยเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมภายในพื้นที่ ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการวางแผนพัฒนาที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละชุมชน โดยเฉพาะในยุคที่โลกเผชิญกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม การพัฒนาที่คำนึงถึงความยั่งยืนจึงต้องอาศัยความเข้าใจในศักยภาพและปัญหาของชุมชนอย่างลึกซึ้ง เพื่อให้สามารถกำหนดแนวทางการพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดผลในระยะยาว

และภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่ชาวบ้านได้สั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยมีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตของแต่ละพื้นที่ เช่น ความรู้ด้านการเกษตรพื้นบ้าน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การดูแลสุขภาพด้วยสมุนไพร หรือแม้แต่ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน องค์ความรู้เหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม หากยังเป็นทรัพยากรทางปัญญาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ช่วยให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

ชุมชนบ้านอิงอ่อง หมู่ที่ 4 ตำบลอิงอ่อง จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ชาวบ้านยังคงดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมร่วมกับการปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ โดยมีการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายด้าน เช่น การทอผ้าแบบพื้นบ้าน การเกษตรแบบผสมผสาน การจัดการแหล่งน้ำด้วยวิธีธรรมชาติ และการรวมกลุ่มของชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ การศึกษารณณิของบ้านอิงอ่อง จึงเป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อสร้างทางเลือกใหม่ในการพัฒนาที่ไม่ทำลายรากเหง้าของชุมชน อีกทั้ง การพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับชุมชนจะเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริงเมื่อมีการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนา ตั้งแต่การวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ ไปจนถึงการดำเนินงานและประเมินผล โดยต้องอาศัยความสมดุลระหว่างการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างเหมาะสม แนวทางดังกล่าวจะช่วยให้ชุมชนสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก ขณะเดียวกันก็ยังสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและทรัพยากรท้องถิ่นไว้ให้คนรุ่นต่อไปอย่างมั่นคง

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เล็งเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ในชุมชนและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษา ชุมชนบ้านอิงอ่องหมู่ที่ 4 ตำบลอิงอ่อง จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อศึกษาข้อมูลและนำข้อมูลที่ได้ไปปรับใช้ร่วมกับชุมชน ให้ชุมชนมีการพัฒนาต่อยอดและมีส่วนร่วมการประยุกต์สิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชนมาสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อการศึกษาบริบทของชุมชนในตำบลอิงอ่อง อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
2. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนตำบลอิงอ่อง อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

การบทวนวรรณกรรม

การบทวนวรรณกรรมของงานวิจัยนี้ พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ การสังเกต และการปรับตัวของคนในชุมชนกับสภาพแวดล้อมตลอดระยะเวลาที่ยาวนาน ภูมิปัญญานี้ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นโดยไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่สะท้อนอยู่ในวิถีชีวิต ภาษา ศิลปะ วัฒนธรรม และการผลิตในระดับชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะเฉพาะพื้นที่ ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีลักษณะสำคัญ ได้แก่ 1) เกิดจากการเรียนรู้โดยประสบการณ์ตรง 2) มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตามบริบทของสังคม 3) มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและค่านิยมของท้องถิ่น และ 4) สามารถถ่ายทอดและ

ปรับเปลี่ยนได้ตามกาลเวลา ความรู้ในรูปแบบนี้จึงสามารถประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาและส่งเสริมความยั่งยืนของชุมชน แม้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีคุณค่ามหาศาล แต่ก็เผชิญกับความท้าทายในการสืบทอด โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ทำให้เยาวชนจำนวนมากห่างเหินจากรากวัฒนธรรมของตน อีกทั้งการไม่มีระบบจัดการความรู้ที่ชัดเจนทำให้ภูมิปัญญาหลายแขนงอาจสูญหายไปอย่างไม่สามารถย้อนกลับได้ การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นควรดำเนินควบคู่กับการบูรณาการเข้ากับระบบการศึกษา การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของเยาวชน และการสร้างเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาเพื่อปรับปรุงภูมิปัญญาให้สามารถใช้งานในบริบทปัจจุบันได้อย่างสร้างสรรค์และยังคงคุณค่าเดิมไว้

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. **กลุ่มเป้าหมายอย่างในการวิจัย** ได้แก่ ชุมชนบ้านอิงอ่อง หมู่ที่ 4 ตำบลอิงอ่อง จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 10 คน ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจงทั้งหมด

2. **เครื่องมือในการวิจัย** ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ (Interview) ประกอบด้วย 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 ประเด็นข้อคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และตอนที่ 3 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ เพิ่มเติม มีลักษณะเป็นแบบปลายเปิด (Open Ended) อีกทั้ง ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ไปให้ผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจสอบ กลั่นกรอง จำนวน 3 ท่าน ได้แก่ (1) ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา (2) ผู้เชี่ยวชาญด้านโครงสร้างข้อคำถาม และ (3) ผู้เชี่ยวชาญด้านเนื้อหาสาระสำคัญ ตลอดจน ผู้วิจัยได้นำแบบสัมภาษณ์ไปทดลอง (Try Out) สัมภาษณ์กับกลุ่มทดลองที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายจริง จำนวน 30 คน เพื่อหาข้อบกพร่อง ข้อแก้ไข ข้อเสนอแนะให้แบบสัมภาษณ์มีความถูกต้องและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

3. **การเก็บรวบรวมข้อมูล** ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย และการสังเกตในพื้นที่ และ 2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสารต่าง ๆ (Document Research) อาทิ หนังสือ ตำรา เอกสารวิชาการ งานวิจัย และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

4. **การวิเคราะห์ข้อมูล** ได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย การสังเกตในพื้นที่ และการรวบรวมเอกสารต่าง ๆ มาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยสามารถจำแนกผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. การศึกษาบริบทของชุมชนในตำบลอิงอ่อง อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด

ผลการวิจัยพบว่า บริบทของชุมชนในตำบลอิงอ่อง อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยสามารถจำแนกผลได้ ดังนี้

1.1 **บริบทด้านภูมิศาสตร์** คือ ตำบลอิงอ่อง ตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มต่ำของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบลอนคลื่น เหมาะสำหรับการทำนาเป็นหลัก โดยมีแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น ลำห้วย หนองน้ำ และอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กที่ชาวบ้านใช้เพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค การกระจายตัวของหมู่บ้านอยู่ในลักษณะกลุ่มกระจาย มีเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมต่อกันระหว่างหมู่บ้าน แม้บางแห่งจะเป็นถนนลูกรัง แต่โดยรวมสามารถสัญจรได้ตลอดปี สภาพภูมิอากาศเป็นแบบมรสุมเขตร้อน มีฤดูฝน ฤดูหนาว และฤดูแล้งที่ค่อนข้างชัดเจน ฤดูฝนมักส่งผลต่อสภาพเส้นทางและการเดินทางระหว่างหมู่บ้าน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ยัง

ไม่ได้รับการพัฒนาจนอย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตาม ความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินและแหล่งน้ำธรรมชาติยังเอื้อประโยชน์ต่อวิถีชีวิตทางเกษตรกรรมของชาวบ้านในพื้นที่

1.2 บริบทด้านสังคมและวัฒนธรรม คือ ประชากรในตำบลอิง่องส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพื้นถิ่นเชื้อสายอีสาน มีภาษาอีสานเป็นภาษาพูดประจำวัน และมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่เหนียวแน่น วิถีชีวิตของคนในชุมชนยังคงดำเนินไปอย่างเรียบง่าย โดยมีวัดและผู้นำชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านศาสนาและสังคม นอกจากนี้ ชาวบ้านยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมไว้ เช่น บุญบั้งไฟ บุญข้าวประดับดิน บุญกฐิน และฮีตสิบสอง คองสิบสี่ และภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นรากฐานของชุมชน เช่น การทอผ้าไหม การจักสาน การทำเกลือจากดินเค็ม และการใช้สมุนไพรพื้นบ้านในการดูแลสุขภาพ ชาวบ้านบางกลุ่มมีการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้และต่อยอดทางเศรษฐกิจ สะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของทุนทางวัฒนธรรมและสังคมที่ยังคงอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชนอย่างชัดเจน

1.3 บริบทด้านเศรษฐกิจ คือ เศรษฐกิจของชุมชนในตำบลอิง่องยังคงพึ่งพาการเกษตรเป็นหลัก โดยเฉพาะการปลูกข้าวหอมมะลิซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของภาคอีสาน นอกจากนี้ยังมีการปลูกพืชผักสวนครัว การเลี้ยงวัว ควาย และสัตว์ปีกเพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายในตลาดท้องถิ่น รายได้ของครัวเรือนมีความผันผวนตามฤดูกาลและสภาพอากาศ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน และบางครัวเรือนมีรายได้เสริมจากการรับจ้างทั่วไป หรือจากสมาชิกในครอบครัวที่เดินทางไปทำงานต่างจังหวัดหรือต่างประเทศแล้วส่งเงินกลับมา นอกจากนี้ ยังมีการรวมกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มทอผ้าไหม กลุ่มทำข้าวแต่น หรือกลุ่มผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร ซึ่งช่วยสร้างรายได้เสริมและส่งเสริมการพึ่งพาตนเองในระดับชุมชน

1.4 บริบทด้านการศึกษาและสาธารณสุข คือ ในด้านการศึกษา ชุมชนตำบลอิง่องมีโรงเรียนระดับประถมศึกษาในแต่ละหมู่บ้านหรือใกล้เคียง เด็กในระดับมัธยมจำเป็นต้องเดินทางไปเรียนในพื้นที่ตำบลใกล้เคียงหรือในตัวอำเภอ ซึ่งบางครั้งอาจเป็นอุปสรรคสำหรับครอบครัวที่มีฐานะยากจน อย่างไรก็ตาม ผู้ปกครองในพื้นที่ที่มีความใส่ใจในการส่งบุตรหลานให้ได้รับการศึกษาเนื่องจากมองว่าเป็นหนทางสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิตของครอบครัว และด้านสาธารณสุข มีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) คอยดูแลสุขภาพชาวบ้านในเบื้องต้น การเข้าถึงบริการพื้นฐานทางสุขภาพมีความสะดวกมากขึ้นในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดในเรื่องของบุคลากรและอุปกรณ์ในบางกรณี ชุมชนยังคงมีการใช้สมุนไพรพื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับการรักษาแบบสมัยใหม่อย่างต่อเนื่อง

1.5 บริบทด้านสิ่งแวดล้อม คือ ตำบลอิง่อง มีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ เช่น ป่าไม้ ลำห้วย และพื้นที่นา ซึ่งเป็นแหล่งทำกินและแหล่งอาหารของชุมชน ชาวบ้านมีการบริหารจัดการทรัพยากรเหล่านี้อย่างรู้คุณค่า เช่น การจัดการป่าชุมชน การเก็บหาของป่าตามฤดูกาล และการพัฒนาระบบชลประทานพื้นบ้านเพื่อใช้ในการเกษตรในฤดูแล้ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังเผชิญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมบางประการ เช่น ภัยแล้ง น้ำท่วมเฉพาะจุดในฤดูฝน การเผาในที่โล่งเพื่อเตรียมพื้นที่การเกษตร ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพและระบบนิเวศในระยะยาว แม้กระนั้น ชาวบ้านหลายกลุ่มเริ่มมีความตื่นตัวในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น เช่น โครงการปลูกต้นไม้ ปลูกป่า และฟื้นฟูแหล่งน้ำธรรมชาติร่วมกับภาคส่วนต่าง ๆ

1.6 บริบทด้านแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน คือ ในตำบลอิง่อง มีเส้นทางเกวียนโบราณที่เรียกว่า “ทางเล็ก” ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านหนองบัว เส้นทางนี้เป็นร่องรอยของการสัญจรด้วยเกวียนในอดีตที่ยังคงสภาพดั้งเดิมไว้ได้น่าประทับใจ ปัจจุบันกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวและชาวบ้านในพื้นที่ “ทางเล็ก” หรือทางเกวียน ไม่เพียงแต่เป็นเส้นทางเดินของเกวียนในอดีต แต่ยังสะท้อนถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนในยุคก่อน เส้นทางนี้มีลักษณะเป็นร่องลึกที่เกิดจากการสัญจรของเกวียนซ้ำ ๆ จนเกิดเป็นร่องลึกลึกบนพื้นดิน ปัจจุบันชาวบ้านและหน่วยงานท้องถิ่นได้ร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนา

เส้นทางนี้ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและธรรมชาติ โดยมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การเดินชมเส้นทางเกวียน การเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และการสัมผัสวิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ เป็นต้น

2. การวิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนตำบลอึ่งอ่าง อำเภอดุสิต กรุงเทพมหานคร จังหวัดร้อยเอ็ด

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนตำบลอึ่งอ่าง อำเภอดุสิต กรุงเทพมหานคร จังหวัดร้อยเอ็ด จำแนกได้ ดังนี้

2.1 แนวทางด้านการเกษตรปลอดภัยและพอเพียง คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวตำบลอึ่งอ่างในด้านการเกษตร เช่น การทำนาแบบหมักฟาง การปลูกพืชผสมผสาน และการใช้ปุ๋ยชีวภาพจากมูลสัตว์หรือพืชหมัก สามารถประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมเกษตรปลอดภัย ลดต้นทุนการผลิต และฟื้นฟูดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ แนวทางนี้สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และสามารถพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ให้กับเยาวชนและผู้สนใจในพื้นที่ได้อีกด้วย

2.2 แนวทางด้านงานหัตถกรรมและภูมิปัญญาการทอผ้า คือ ชาวตำบลอึ่งอ่างมีทักษะการทอผ้าไหมและผ้าฝ้ายที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น โดยเฉพาะลวดลายท้องถิ่นเฉพาะถิ่น เช่น ลายขิด ลายดอกแก้ว ซึ่งสะท้อนอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างชัดเจน แนวทางนี้สามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อสร้างรายได้ ผ่านการพัฒนาภาพลักษณ์สินค้า การอบรมด้านการตลาด และการเชื่อมโยงกับแพลตฟอร์มออนไลน์หรือ E-marketplace เพื่อขยายช่องทางการจำหน่ายอย่างยั่งยืน

2.3 แนวทางด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี คือ การอนุรักษ์ประเพณีท้องถิ่น เช่น บุญข้าวจี บุญบั้งไฟ และประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา เป็นการสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีรากเหง้ามาจากภูมิปัญญาและความเชื่อในท้องถิ่น แนวทางนี้สามารถประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดนิทรรศการในโรงเรียน หรือกิจกรรมเยาวชนเพื่อปลูกฝังความภาคภูมิใจในรากเหง้าและสร้างจิตสำนึกในการรักษามรดกของชุมชน

2.4 แนวทางด้านแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น คือ ตำบลอึ่งอ่างมี “ทางเกวียนโบราณ” หรือ “ทางเล็ก” ที่สะท้อนถึงวิถีชีวิตในอดีต ซึ่งสามารถพัฒนาให้เป็นเส้นทางเรียนรู้เชิงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยใช้ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุหรือปราชญ์ชาวบ้านในการถ่ายทอดเรื่องราวสู่คนรุ่นใหม่ พร้อมทั้งจัดกิจกรรมเดินชมเส้นทางหรือเรียนรู้วิถีเกวียน สร้างจุดเด่นในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ควบคู่กับการพัฒนาชุมชน

2.5 แนวทางด้านสมุนไพรและภูมิปัญญาสุขภาพพื้นบ้าน คือ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน เช่น การต้มยาสมุนไพร การประคบสมุนไพร และการใช้พืชสมุนไพรในชีวิตประจำวัน ยังคงถูกใช้อยู่ในบางกลุ่มของชุมชน การนำแนวทางนี้มาประยุกต์ใช้สามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์สมุนไพรพื้นบ้าน เช่น ยาหม่อง น้ำมันเหลือง หรือสมุนไพรอบตัว และเปิดพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้หรือกิจกรรมเพื่อสุขภาพในชุมชน เป็นต้น

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปและอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. เพื่อการศึกษาบริบทของชุมชนในตำบลอึ่งอ่าง อำเภอดุสิต กรุงเทพมหานคร พบว่า ประกอบด้วย 1.1 บริบทด้านภูมิศาสตร์ 1.2 บริบทด้านสังคมและวัฒนธรรม 1.3 บริบทด้านเศรษฐกิจ 1.4 บริบทด้านการศึกษาและสาธารณสุข 1.5 บริบทด้านสิ่งแวดล้อม และ 1.6 บริบทด้านแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน สอดคล้องกับสมคิด สร้อยสังข์ (2561, น.45-61) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในงานเกษตรอินทรีย์และเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนชนบท ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางด้านการเกษตรปลอดภัยและพอเพียงที่ชุมชน สอดคล้องกับปาริชาติ เผือกผ่อง (2562, น.112-119) ได้เน้นการอนุรักษ์และส่งเสริมงาน

หัตถกรรมทอผ้าท้องถิ่นของชุมชนอีสาน งานวิจัยนี้ สนับสนุนแนวทางด้านงานหัตถกรรมและการทอผ้าในชุมชน และทองใบ จันทร์ (2563, น.78-91) ได้ศึกษาการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ประเพณีและวัฒนธรรมที่ชุมชนตำบลดำเนินการ

2. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนตำบลอ้งอ อำเภोजตรพัตร์พิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
พบว่า ประกอบด้วย 2.1 แนวทางด้านการเกษตรปลอดภัยและพอเพียง 2.2 แนวทางด้านงานหัตถกรรมและภูมิปัญญาการทอผ้า 2.3 แนวทางด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณี 2.4 แนวทางด้านแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และ 2.5 แนวทางด้านสมุนไพรและภูมิปัญญาสุขภาพพื้นบ้าน สอดคล้องกับสุนทรี จันทร์ปาน (2564, น.210-225) สุนทรีเน้นการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนชนบท ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนา “ทางเกวียนโบราณ” เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน และมยุรี วงศ์ศิริ (2560, 33-49) ได้ศึกษาเรื่องภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านและการส่งเสริมสุขภาพด้วยวิถีธรรมชาติในชุมชนชนบท ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางด้านภูมิปัญญาสุขภาพและสมุนไพรของชุมชน

ข้อค้นพบ หรือองค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยนี้ มีข้อค้นพบ คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน องค์ความรู้ใหม่ที่มีความสำคัญยิ่งในยุคปัจจุบัน คือการเชื่อมโยงและบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมกันมาอย่างยาวนาน กับเทคโนโลยีดิจิทัลที่มีบทบาทเพิ่มมากขึ้นในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคม เครื่องมือดิจิทัลไม่เพียงแต่เป็นกลไกสำคัญในการเพิ่มศักยภาพด้านการสื่อสารและการเข้าถึงตลาด แต่ยังช่วยเสริมพลังให้แก่ชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นระบบมากยิ่งขึ้น ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ การนำเทคโนโลยีด้านการตลาดออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเว็บไซต์ อีคอมเมิร์ซ หรือการใช้แพลตฟอร์มโซเชียลมีเดีย เช่น Facebook, TikTok และ Instagram มาใช้ในการประชาสัมพันธ์และจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นถิ่นที่มีเอกลักษณ์ เช่น ผ้าไหมมัดหมี่ งานจักสานไม้ไผ่ และผลิตภัณฑ์หัตถกรรมจากธรรมชาติ การตลาดผ่านช่องทางเหล่านี้เปิดโอกาสให้ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเข้าถึงกลุ่มลูกค้าทั้งในและต่างประเทศโดยตรง ช่วยลดบทบาทของพ่อค้าคนกลาง และเพิ่มรายได้ให้แก่ชุมชนอย่างเป็นธรรม อีกทั้ง องค์ความรู้สำคัญที่ได้จากการศึกษา คือการสร้าง “เครือข่ายการเรียนรู้” ระหว่างชุมชน ซึ่งไม่ใช่เพียงการแลกเปลี่ยนสินค้าเท่านั้น แต่ยังเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ เทคนิค และประสบการณ์ในการผลิต ตลอดจนแนวทางการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การฟื้นฟูวัฒนธรรม และการส่งเสริมบทบาทของคนรุ่นใหม่ เครือข่ายดังกล่าวช่วยเสริมสร้างพลังภายในให้แก่ชุมชน ทำให้เกิดความร่วมมือ เกิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และช่วยกันขับเคลื่อนชุมชนไปสู่ความยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ท้ายที่สุด การบูรณาการระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีไม่เพียงแต่ช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์ แต่ยังช่วยรักษาอัตลักษณ์ของชุมชน ทำให้สามารถแข่งขันได้ในตลาดระดับชาติและระดับโลกโดยไม่หลุดจากรากเหง้าของตนเอง

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1.1 ควรมีการวิจัยเพิ่มเติมเกี่ยวกับการนำเทคโนโลยีดิจิทัลและอินเทอร์เน็ตมาใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น เช่น การสร้างแพลตฟอร์มการตลาดออนไลน์สำหรับสินค้าท้องถิ่น

1.2 ควรศึกษาผลกระทบต่อเศรษฐกิจชุมชนและการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นในระยะยาว การทำความเข้าใจถึงปัจจัยที่ทำให้เทคโนโลยีสามารถเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นจะช่วยให้ชุมชนสามารถปรับตัวได้ดีขึ้นในยุคดิจิทัล

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าในหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนและมหาวิทยาลัย เพื่อให้เยาวชนและนักเรียนสามารถเรียนรู้และเข้าใจคุณค่าของภูมิปัญญาดั้งเดิม การฝึกอบรมให้กับบุคลากรในท้องถิ่น เช่น ผู้นำชุมชนและกลุ่มเยาวชน ควรเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างทักษะการใช้ภูมิปัญญาในชีวิตประจำวัน

2.2 ควรมีการสร้างเครือข่ายที่เชื่อมโยงชุมชนต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และร่วมกันพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นจะช่วยเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้กับชุมชนทั้งในด้านการจัดการทรัพยากรและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ

เอกสารอ้างอิง

- จันทร์คง ทองใบ. (2563). การอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นในภาคอีสาน. *วารสารมรดกวัฒนธรรมเอเชีย*, 15(1), 78-91.
- บุญทัน ดอกไธสง. (2542). *การพัฒนาท้องถิ่น: แนวคิดและแนวทาง*. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- ปาริชาติ เผือกผ่อง. (2562). การอนุรักษ์และส่งเสริมงานหัตถกรรมทอผ้าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสารศึกษาศาสตร์*, 7(2), 112-129.
- ไพโรจน์ ภัทรนุชาพร. (2550). *เศรษฐกิจชุมชนกับการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: ศูนย์พัฒนานโยบายแห่งชาติ.
- มยุรี วงศ์ศิริ. (2560). ภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านกับการส่งเสริมสุขภาพในชุมชนชนบท. *วารสารสมุนไพรและสุขภาพ*, 5(1), 33-49.
- วรภัทร โตชนะเกษม. (2546). *ภูมิปัญญาไทยในกระแสโลกาภิวัตน์*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมพร อิศวิลานนท์. (2555). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการปรับตัวของชุมชนไทยในยุคใหม่*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมคิด สร้อยสังข์. (2561). การประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเกษตรอินทรีย์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในชุมชนชนบท. *วารสารเกษตรยั่งยืน*, 12(3), 45-60.
- สุนทรี่ จันทร์ปาน. (2564). การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนชนบท. *วารสารพัฒนาชุมชน*, 9(4), 210-225.
- อุดม ทศนิยานนท์. (2543). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).